

NĂSĂUD

Năsăudul este aşezarea de confluenţă a satelor de pe Someşul superior, cunoscută în documentele medievale ca „*vallis Rodnensis*” sau „*vallis valachalis*”. Atestarea documentară a localităţii datează de la 1440, cu ocazia actului prin care mai multe sate someşene erau donate familiei nobiliare Jaks de Kusal, pentru ca la 1453 satele acestea, inclusiv minele rodnene să intre sub autoritatea lui Ioan de Hunedoara, devenit acum comite perpetuu al districtului Bistriţei.

În anul 1475 regele Matei Corvin trece satele Văii Rodnei, inclusiv Năsăudul în stăpânirea oraşului Bistriţa. Aflăm astfel că la 1553 Năsăudul plătea Bistriţei o contribuţie de 16 florini şi 90 denari.

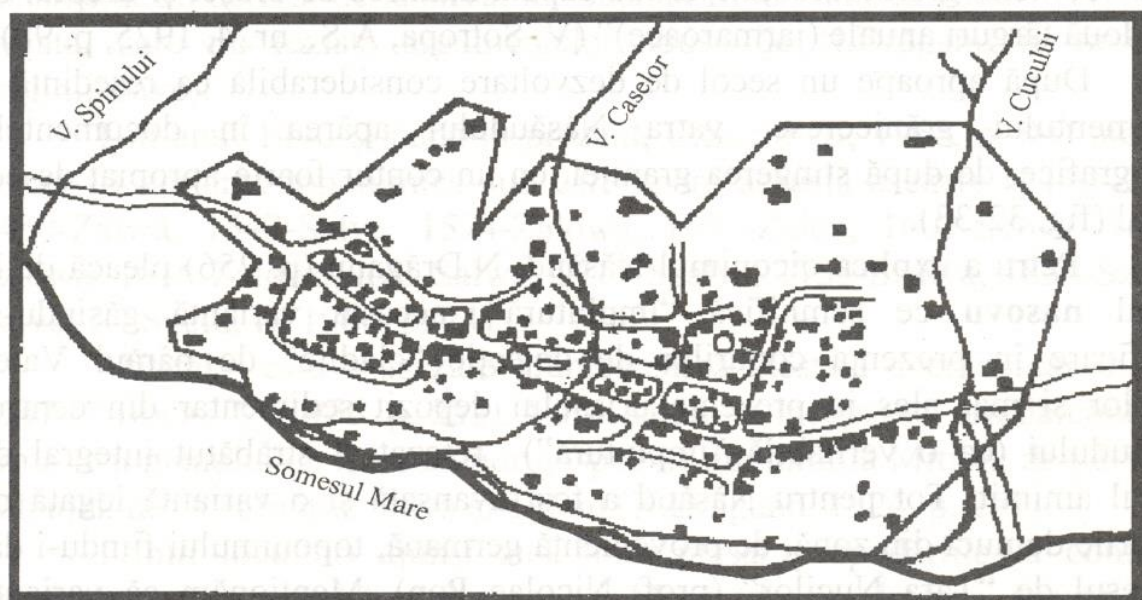

Planul Năsăudului la sfârşitul secolului XIX

La 1645 așezarea avea un număr de 41 de gospodării pentru ca, în 1687, să crească la 71, scăzând apoi din nou la 31, iar în 1701 dispunea de doar 25 de case.

Invazia mongolă din 1717 a provocat distrugeri mari la Năsăud, 56 de case, inclusiv biserica fiind mistuită de foc, iar mai mulți săteni au fost omorâți sau duși în captivitate.

Recensământul din 1733 înregistra la Năsăud un număr de 150 de familii, în 1750 erau deja 181 de gospodării. Așezarea urma, în această vreme, cursul *Văii Caselor*. Instalarea *Regimentului II românesc de graniță* în zonă și stabilirea comandamentului acestuia la Năsăud, au reprezentat o mutație profundă în evoluția și destinul localității. Raționalismul Imperial și nevoile impuse de prezența autorităților militare au dus la refacerea planului urbanistic al Năsăudului. Acest efort constructiv a fost stimulat și de inundațiile provocate de Valea Caselor în acel an 1762, când se decide și înființarea graniței militare.

Harta Năsăudului la 1870

În 1765 așezarea primește drept de târg, începe construirea clădirilor pentru corpul ofițeresc al Regimentului, se edifică o fabrică de bere și spirt, o moară de făină, magazie, prăvălie de mărfuri, măcelărie. La 1770 se edifică biserica romano-catolică și cazarma pentru ca, în anul următor să se adauge o sală de întrunire pentru comisia militaro-economică și un pavilion pentru exercițiile militare. În 1784 se ridică Institutul Militar iar în 1819 se mai construiesc încă 19 locuințe pentru personalul militar, din care unele, folosind și de cancelarii, aveau două niveluri. O casă mare, cu etaj, pentru comandantul regimentului s-a ridicat în 1841, iar pentru înlesnirea legăturilor spre Bistrița, s-a construit podul peste Someș.

Evenimentele din 1848-49, în care Regimentul a fost angajat în mod intens, au produs imense pagube Năsăudului. Pe lângă jertfele omenești și pierderi de bunuri mișcătoare la

Năsăud, au fost mistuite de foc aproape 200 de case inclusiv impozantul Institut Militar, biserica greco-catolică, școlile.

După revoluție, în 1851, regimentele de graniță au fost desființate. Urmează anii de dure și îndelung petractări cu autoritățile imperiale pentru ca averile comunelor grănicerești să fie redobândite, lucru cucerit, averile confiscate returnate comunelor iar fostele fonduri militare se prefac în fonduri școlare și de stipendii, a căror administrare se instituie la Năsăud.

În 1861 se constituie districtul năsăudean care cuprindea toate cele 44 de comune grănicerești, care va fi înființată până în anul 1876. În anul 1863 se inaugura la Năsăud cursurile liceului grăniceresc unde *„tinerimea noastră își va putea câștiga pregătirea pentru studii mai înalte în mijlocul nostru”*. Pentru administrarea noii unități administrative care-și avea sediul la Năsăud se ridică o serie de oficii de stat și comenduri pentru care se edifică clădiri pe măsura nevoilor.

După ce în 1876 reorganizarea administrativă duce la instituirea comitatelor, Năsăudul rămâne doar un târg, sediu de pretură, cu o judecătorie de ocol și o percepție fiscală, făcând ca Năsăudul să nu mai înregistreze progrese sub raport urbanistic, iar planul elaborat în 1866 de către Filip Lindorfer să nu fie pus în operă. Acesta prevedea regularizarea cursurilor văilor întărirea malurilor Someșului, deschiderea de străzi și alinierea clădirilor.

Ancheta autorităților din 1864 înregistra „opidul Năsăud” cu 342 de case și 2165 de suflete, cu drept de târg din anul 1785 în care funcționau un Institut Preparandial, o Școală Normală cu 4 clase și o școală de fete, *„mai încolo 2 biserici: una romano-catolică și una greco-catolică, care au fost arse în 1848-49, mai cu tot opul”*.

Zi de târg în piața Năsăudului

Existența, mai întâi a graniței militare cu tot ceea ce a însemnat aceasta, moștenirea binefăcătoare pe care aceasta a lăsat-o în urmă, a făcut din Năsăud un centru cultural românesc de primă importanță, un adevărat „*Blaj al românimii nordice*”. Pe urmele celor cinci școli triviale, create la scurt timp de la înființarea graniței, se înființează școli elementare în toate satele regimentului, iar la Năsăud acele școli menite să pregătească corpul gradaților inferiori ai regimentului și învățătorii și funcționarii satelor grănicerești.

La 1 noiembrie 1837 se deschideau cursurile Școlii normale superioare pentru pregătirea învățătorilor devenită, în 1859, Preparandia greco-catolică care a ființat până în anul 1869. Ca local pentru Preparandie a fost alocată locuința fostului căpitan din vremea graniței iar din 1863 în casa maiorului regimentului, acolo unde mai târziu au fost instalate clasele gimnaziului.

Din Fondurile grănicerești, conform „învoirii” din 1862, la Năsăud urmau să fie susținute un gimnaziu cu ciclul inferior și superior, o școală reală, o școală normală cu 4 clase și o școală de fete. La început gimnaziul a funcționat în localul fostei școli, normale, pentru ca în anul 1888 să fie inaugurat noul edificiu gimnazial ce purta numele de „Gimnaziul autonom fundațional” devenit apoi, după marea unire din 1918, Liceul grăniceresc „George Coșbuc” socotit de către Iorga „*cel mai frumos din câte au românii de peste munți*”.

Activitatea economică a localității se baza în principal pe activități agricole, legate de creșterea animalelor și exploatarea lemnului. Activitatea comercială era însuflețită de dreptul de a ține târg și de prezența numeroaselor prăvălii și cârciumi. Evoluția economică a Năsăudului a fost stimulată de apariția unor bănci, cea dintâi, Banca „Aurora”, întemeiată în anul 1873, a doua bancă românească din Transilvania. Îi urmează, în anul 1899, Banca „Mercur”.

Năsăudul (vedere totală).

Editura librăriei M. Onișor, Năsăud.

Cel dintâi așezământ industrial l-a constituit Fabrica de bere și spirit care a fost întemeiată în anul 1765 cu capital atras din Fondul de provente al Regimentului de graniță. Fabrica a funcționat tocmai în locația aflată azi ca sediu al subunității de Jandarmi. Dincolo de valoarea sa arhitecturală, clădirea actuală a jandarmeriei ocupă un rol important în geografia spirituală a Năsăudului. Funcționând ca unul din hotelurile orașului, în care se întâlnea intelectualitatea locului, în entuziasmul cu care aceștia urmăreau evenimentele ce-i angrenau pe frații lor de peste munți, în timpul Războiului pentru Independență, din 1877- 1878, s-a hotărât ca cele două hoteluri din localitate să fie botezate, Rahova, respectiv Grivița în amintirea eroicelor bătălii din aceste locuri. Rahova a fost denumită tocmai locația despre care vorbim. Tot aici, în anul 1881, s-a ținut adunarea de constituire a despărțământului năsăudean al ASTREI. Hotelul a fost, după ce a trecut pe la mai mulți proprietari în proprietatea lui

Iulian Marțian, personalitate de mare anvergură, atât în plan politic cât și cultural, ajuns mai apoi și membru de onoare al Academiei Române. Acest lăcaș a adăpostit arhivele născudene.

Adunarea generală comunală din 3 martie 1914 hotărâ regularizarea Văii Caselor, construirea trotuarelor, ridicarea urbanului și asigurarea electrificării comunei.

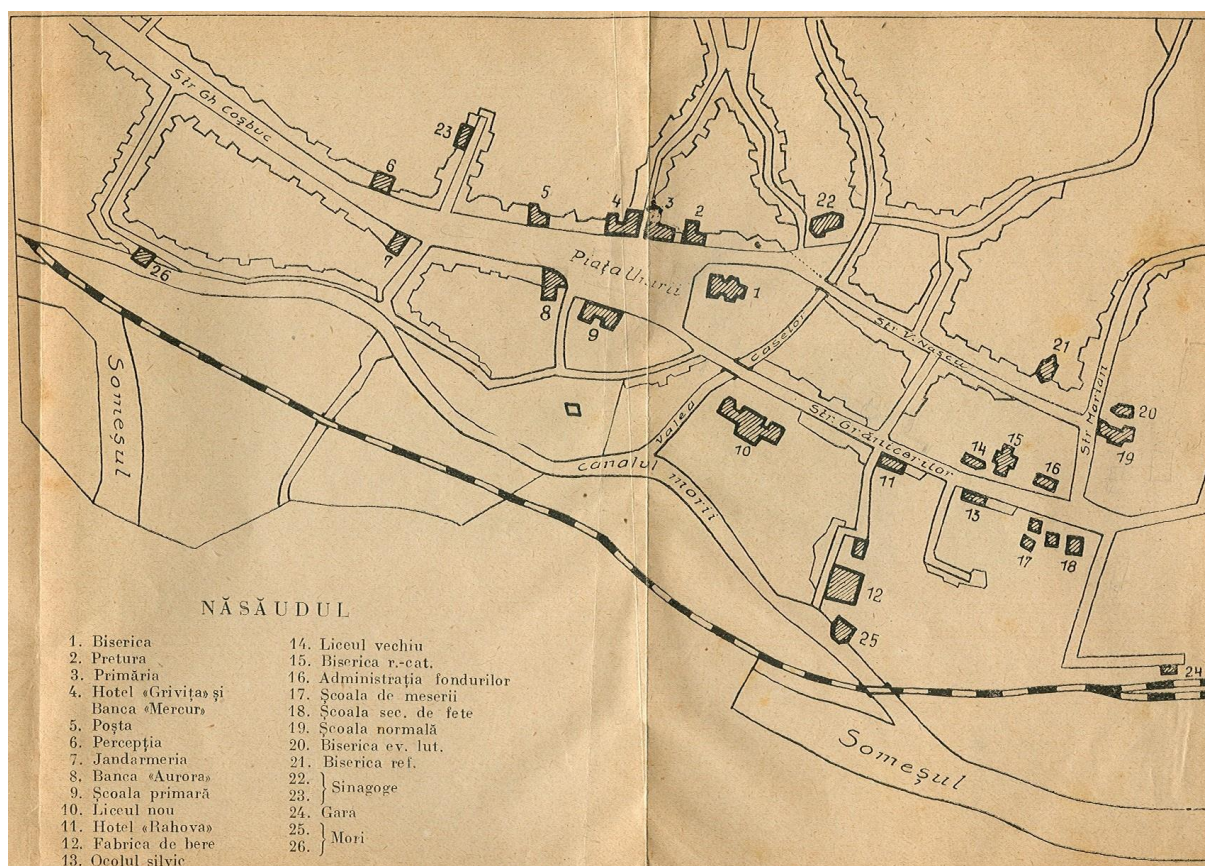
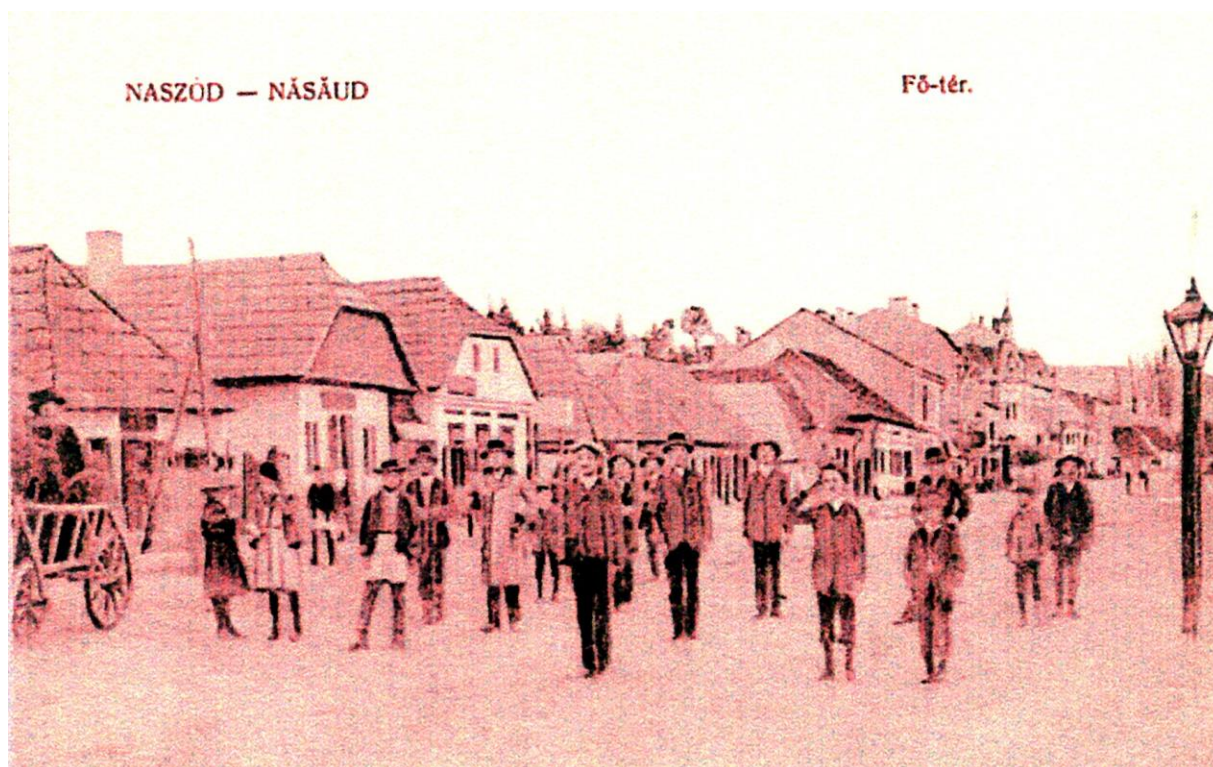

În monografia din 1924 sunt înregistrate un număr de 616 case înșirate de-a lungul șoselei, în 20 de străzi laterale, și de ambele părți al Văii Caselor. Cu excepția clădirilor mai mari, în care sunt plasate instituțiile și cancelariile, a caselor mai frumoșele locuite de intelectuali, negustori și meseriași mai bine situați, restul locuințelor îl formează case din lemn, simple, țărănești.

Stabilimente economice erau o fabrică de spirt și bere, o fabrică de sodă și două mori de făină.

Din colțul sud-estic al pieței, trecând podul peste Valea Caselor se întinde str. Grănicerilor pe care se află: casa vicarială și parohială, apoi clădirea liceului „George Coșbuc” mai spre est, la colțul străzii ce duce la Fabrica de bere și spirt se află hotelul „Rahova” apoi Ocolul silvic având în față clădirea vechiului liceu. Urmează Casa judecătorească, în stânga Administrația fondurilor grănicerești și Biserica romano-catolică, apoi,

în dreapta, Școala de fete și Școala de meserii. Pe strada Marian se află clădirea în care este căminul elevilor Școlii normale iar în spatele căminului se află Biserica luterană.

Planul orașului Năsăud la 1924 cu amplasamentul principalelor edificii publice

În mijlocul orașului este o piață largă de formă pătrată, închisă spre este de biserica unită. Pe latura nordică se înșiră pretura, primăria și hotelul comunal, hotelul „Grivița” iar spre sud băncile „Aurora” și „Mercur”, școala primară comunală.

Autorii împart orașul în două: „*de la piață în jos majoritatea locuitorilor sunt țărani și formează satul Năsăud, de la piață în sus avem puțini gospodari – aici locuiesc mai ales funcționari, comercianți și industriași, tot aici sunt școalele, oficiile, fabrica, case particulare mai frumoase (unele cu etaj)*”.

Primul regulament de urbanism al Năsăudului datează din anul 1927. Conform acestuia localitatea era împărțită în trei zone distincte. Un prim sector cuprindea Piața Unirii cu străzile: Grănicerilor, George Coșbuc, Grivița, Aurora, Rahova, Gării. Sectorul doi grupa străzile Vasile Nașcu, Andrei Mureșanu, Cimitirului, Morii și Valea Caselor iar restul orașului forma cel de-al treilea sector.

Regulamentul viza între altele:

- alinierea și regularizarea străzilor;
- regulile de urmat în cazul deschiderii de străzi noi (canalizare, iluminat public);
- casele vor cuprinde curți de cel puțin 1/6 din suprafață;
- în sectorul I se vor putea realiza doar edificii de zid cu etaj și doar în mod excepțional doar cu parter dar cu înălțimea medie de 5 m, înprejmirile caselor se vor face doar pe soclu de piatră sau cu grilaj metalic;
- în sectorul II, cu avizul consiliului orașului se pot realiza, ca excepție, și construcții din lemn;
- în sectorul III este permisă și edificarea de case din lemn.

Orașul număra în anul 1932, 3512 locuitori din care 397 persoane cu ocupații agricole, 310 salariați din care 133 în instituții publice. Dintre aceștia 2276 erau români iar restul evrei, germani, maghiari. Erau doar 5 avocați români, un medic și câțiva meseriași.

Într-o descriere din perioada interbelică se arată că, „*Casele din Năsăud sunt primitoare, curate și înșiruite de-a lungul străzii principale, numită George Coșbuc, care străbate piața, prelungindu-se cu strada Grănicerilor. Celelalte străzi sunt mici, curățele și simpatice. Ele cad aproape toate perpendicular pe strada principală. Toate clădirile și instituțiile de seamă sunt pe strada principală precum: Liceul George Coșbuc, localul școlii normale - un adevărat palat ce mai adăpostește într-însul muzeul și birourile vastei cooperative „Regna”, catedrala, primăria, poșta, banca „Aurora”, școala primară, casina. Pe lângă gară se strecoară frumoasa alee a Năsăudului, adumbrită de copaci seculari, unde se aduna miliția grănicerească. Lângă lagăr se află „Șvarda”, adică vechea cazarmă a milițiilor, iar mai încolo Administrația fondurilor grănicerești*”. Este imaginea de târg

patriarhal, azi simplă amintire care poate fi evocată de grupul de construcții din piața orașului, rămasă la fel de animată în zilele de târg, în rest și aici, ca și în alte părți modernitatea nu totdeauna în acord cu chipul vechiului târg, a mușcat adânc din trupul locului.

